

kara 2003, I-II, 2, 121, 234, 235, 431, 438, 498 vd.; Lutfi, *Tarih* (haz. Ahmet Hezarfen), İstanbul 1999, s. 237; Barkan, *Kanunlar*, bk. İndeks; a.mlf., *Türkiye'de Toprak Meselesi*, İstanbul 1980, s. 575-716; a.mlf., "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)", *TTK Belgeler*, III/5-6 (1968), s. 1-479; Ahmet Mumcu, *Siyaseten Katl*, Ankara 1963, s. 131-142; U. Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law* (ed. V. L. Ménages), Oxford 1973, s. 3; Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Âyânlık*, Ankara 1977; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimâî Tarihi*, İstanbul 1979, II, bk. İndeks; N. Beldiceanu, *XV. Yüzyıldan XVI. Yüzyula Osmanlı Devletinde Tımar* (trc. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara 1985, tür.yer.; *Kânûn-nâme-i Sultanî li-Aziz Efendi* (nşr. R. Murphey), Harvard 1985, s. 38-39; Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Ankara 1989, tür.yer.; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, İstanbul 1990-96, VI, 281; VII, 117; Hurichan İslamoğlu-İnan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*, İstanbul 1991; Oktay Özel, *Changes in Settlement Patterns, Population and Society in Rural Anatolia: A Case Study of Amasya: 1576-1642* (doktora tezi, 1993), University of Manchester; Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi*, İstanbul 1993, s. 1-14; a.mlf., *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adâlet*, İstanbul 2000, s. 49-71; a.mlf., "Osmanlılarda Raiyyet Rüşumu", *TTK Belleten*, XXIII (1959), s. 575-610; a.mlf., "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-i Hümayûnu", a.e., XXVIII/112 (1964), s. 603-622; a.mlf., "Adâletnâmeler", *TTK Belgeler*, II/3-4 (1965), s. 49-145; Bahaeddin Yediylidiz, "Osmanlı Toplumunu", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi* (haz. Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul 1994, I, 441-510; Özer Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı: XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995, tür.yer.; Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri: Bozulmuş Türkmenleri (1540-1640)*, Ankara 1997, tür.yer.; Yunus Koç, *La fixation par écrit des lois otomanes et la rôle des codes lois-étude accompagnée de l'édition du manuscrit de Munich Tur 111 (XVe-XVIe siècles)* (doktora tezi, 1997), Université de Paris I, s. 191; Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara 1999, tür.yer.; Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak* (trc. Gül Çağalı Güven - Özgür Türesay), İstanbul 2003, tür.yer.; a.mlf., *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı* (trc. Emine Sonnur Özcan), Ankara 2006, tür.yer.; a.mlf., "Ra'fiyya", *Eİ²* (İng.), VIII, 404-406; İlhan Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, İstanbul 2006; Şerif Mardin, "Tabakalaşmanın Tarihsel Belirleyicileri: Türkiye'de Toplumsal Sınıf ve Sınıf Bilinci" (trc. Nuran Yavuz), *Felsefe Yazıları*, V, İstanbul 1983, s. 5-33; C. E. Bosworth, "Ra'fiyya", *Eİ²* (İng.), VIII, 403-404.

MEHMET ÖZ

REBAP

(رباب)

Bir müzik aleti.

İslâm âleminin hemen her yerinde genellikle birbirine yakın şekillerde kullanılan bir grup telli müzik aletinin genel adı olan rebâb hem ayaklı kemane hem de lavta

türünden tamamen veya yarı yarıya deri göğüslü çalgıların ismi olarak kullanılmıştır. Ayaklı kemane türünden rebapların ilk örneği Orta Asya iklimidir. İranlılar iklimi kemane veya kemaçe, Araplar rebâp adını vermişlerdir. Rebap (rübâb) adı İran kültür çevresinde yaylı çalgıların değil tamamen veya kısmen deri göğüslü, mızrapla çalınan lavtaların adı olmuştur. İklim tipinde yaylı çalgılar Çin ve diğer Uzakdoğu ülkelerinde de rağbet görmüş, bu ülkelerde farklı malzemelerden (meselâ Çin'de bambu ve yılan derisi kullanılarak yapılan erhu) ayaklı kemaneler yapılmış ve değişik çalma teknikleri geliştirilmiştir. Ayaklı kemane türünden rebap İslâmiyet'le birlikte Endonezya, Cava, Malezya gibi ülkelerde de benimsenmiş, birtakım bölgesel ölçü ve biçim farklılıkları olan bir çalgı tipine dönüşmüştür. Ürdün ve Irak'ın bazı kırsal bölgelerinde bu türden tek telli, iri ve dörtgen gövdeli, deri göğüslü, silindirik saplı bir yaylı çalgı kullanılır. "Rebâbü's-şâir" adı verilen bu çalgıya diğer Arap ülkelerinde de farklı isimler altında rastlanır. Meselâ Kuzey Afrika'da bu çalgıya "murabba", oldukça yaygın olduğu Lübnan'da ise "rebâbe" denilmektedir. Rebâbe aynı zamanda Etiyopya'da kâse biçiminde ses kutusu olan bir lirindir.

Belli başlı rebaplar şunlardır: 1. Türk rebabı. Organolojinin "ayaklı kemane" diye adlandırdığı çalgıların en tipik örneğidir. Çalgı tarihçileri kökenini Orta Asya Türkleri'nin yaylı sazı olan iklimi dayandırır. Hindistan cevizi kabuğundan yapılan bu çalgının kesik küre biçiminde bir gövdesi (ses kutusu), ince deriden veya zardan bir göğsü (ses tablası), metal yahut ahşap bir mil aracılığı ile gövdeye takılan uzunca, silindirik bir sapı vardır. Göğsün sapa yakın kesiminde yer alan hareketli eşik boynuzdan veya ağaçtan olabilir. İki yahut üç telli olan rebabın burguluğu, burguların iri olması sebebiyle burgu (tel) sayısına ve sapın uzunluğuna oranla büyüktür. Sap burguluktan sonra gelen, genellikle soğan biçiminde, bazan da Mevlî sikkesi şeklinde bir figürle son bulur. Mevlî müzikisinde rağbetle kullanılan rebaba bu adın Mevlîler'ce verilmiş olduğu kabul edilir. Din dışı müzikide keman veya kemaçe adıyla kullanılan bu sazın bütün telleri at kılından veya ibrişimdendi. İki telli olan kemaçenin telleri düğâh ve nevâ, üç telli olanınki yegâh, düğâh ve nevâ perdelerine akortlanırdı. Keman ve kemaçe adlarının sap uzunluğuna göre kullanıldığı (uzun saplı olanına keman, kısa saplısına kemaçe adı ve-

rildiği) tahmin edilebilir. Mevlîler'in rebabı nasıl akort ettiği kesin olarak bilinmemekteyse de din dışı müzikide kullanılan kemaçeye göre daha pest akortlandığı söylenebilir. Rebabın Mevlî müzikisinde özellikle taksim sazı olarak kullanıldığı ve pest akortlu rebabın çok esrarlı ve etkileyici bir ses verdiği göz önünde bulundurulursa bu durum daha iyi anlaşılır. Bu sazda pest akordu tercih edildiği ve hemen hemen bütün nağmelerin -çoğunlukla yegâh perdesine akortlanan- en tiz telde çalındığı için sazın ses alanını genişletmek amacıyla sapı uzatılmak zorunda kalmış, bu ise rebabın zaten zor olan çalınışını daha da zorlaştırmıştır. Rebabı at kılı demeti olan yegâh telinin ses alanı bir buçuk oktav kadardır (yegâh-muhayyer arası). İbrişim üzerine bakır veya gümüş sarılarak yapılan diğer tel / teller kaba yegâha kadar pest ses verebilir. Bu teller ne kadar iyi malzemeden ve özenle yapılırsa yapılırsa tını ve hacim bakımından at kılı telinden farklıdır. Bu sebeple tının birden bire değiştiği ve sesin daha zayıf çıktığı için yegâh telinde başlayan bir nağmenin devamını sargılı tellerde çalmak kulağı rahatsız eder. Son dönemde geleneksel yapısıyla rebap çalan müzikîşinas sayısı oldukça azdır. Bazı sanatkarlar da ilk defa Eyyûbi Mustafa Sunar'ın kullandığı modern rebabı seçmiştir. Mustafa Sunar'ın rebabı sapı kısaltılıp dört telli hale getirilmiş, silindirik sap yerine en azından tellerin bulunduğu yüzü viyolonsel tuşu gibi yapılmış metal telli bir çalgıydı. Sunar'dan sonra bu yapıda bir rebabı öğrencisi Sabahattin Volkan kullanmıştır. Günümüzde Mehmet Refik Kaya kendi tasarımı olan uzun saplı, uzun dayama çubuklu ve sapı perdeli bir rebap kullanmakta, icraya bir oktav pestten katılmaktadır. Kemal Caba, rebabının birer at kılı demeti olan üç telini Hızır Ağa'nın *Tefhîmü'l-makâmât*'ında tasvir edilen keman gibi yegâh, düğâh ve nevâ perdelerine akortlamaktadır.

2. Mısır rebabı. Türk rebabına çok benzer. Mısır'ın özellikle Nübe (Nübye) bölgesinde yaygındır. Türk rebabına oranla gövdesi (cevizi) daha küçük olup genellikle at kılından iki tel takılır. Çalgının genel yapısı ve yaylı Türk rebabıyla kıyaslandığında daha ilkelidir.

3. Mağrib rebabı. Türk rebabından tamamen farklıdır. Sapı ve gövdesi aynı ağaç parçasından yontularak ve oyularak yapılır. Uzun gövdesinin orta kısmı yayın daha kolay çekilebilmesi için daha dardır. Çalgı-

Rebap

önemli farkı, hindistan cevizi kabuğundan yapılan diğer rebaplara göre sırtının daha fazla kesik olmasıdır. Pek çok Irak cozesinin gövdesi hindistan cevizi kabuğundan bir kasnağa deri gerilerek yapılmış gibidir; ses kutusu o kadar sığdır.

5. Endonezya, Malezya ve Cava rebabı. Türk rebabından çoğunlukla ahşap olan iri gövdesiyle ayrılır. Genellikle yürek biçiminde olan gövde hindistan cevizi kabuğundan yapılan rebaplara kıyasla oldukça sığdır. İki telli olup eskiden ibrişim teller kullanıldığı halde günümüzde metal teller yaygınlaşmıştır.

6. Uygur rebabı (ravap). Yarım küre biçiminde ahşap gövdesine çoğu zaman yılan derisi gerilmiş uzunca saplı bir lavtadır. Sapında perdeler bulunur. Gövdenin sapla birleştiği yerde sapın iki yanında boynuzu andıran iki uzantı vardır. Sincan dışında Kâşgar rebabı adıyla da anılır. Tel sayısı üç ise de daha fazla tel takılan rebaplar da mevcuttur. Teller metaldir ve ikiyeşerlidir. Benzer çalgılara Özbekistan ve Tacikistan'da rastlanır. *Kenzü't-tuħaf'ta* (XIV. yüzyıl) çizimi bulunan rebap da Uygur rebabını andırır. Uygurlar günümüzde bas rebap da kullanmaktadır.

7. Afgan rebabı (rubab). İri, uzun, derin gövdesi ve kısa sapı aynı ağaç parçasından yontularak ve oyularak yapılır; Afganistan'ın simgesi gibidir. Göğsü deriden, melodi telleri bağırıktandır. Çok sayıda metal âhenk telinin burguları sapın göğse yakın kısmında bulunur. Gövdenin deriyle kaplı bölümünde iki yanda -kemandakini andıran- iki girinti vardır. Hiçbir işlevi olmayan bu girintiler rebabın başlangıçta yayla çalındığını düşündürmektedir. Yemen çalgısı "kanbus" da Afgan rebabına benzer, ancak gövdesinde bu girintiler yoktur.

8. Pakistan rebabı (robob, robab, rabob). Afgan rebabının Pakistan'da değişmesiyle ortaya çıkmıştır. Daha çok "sarod" adıyla anılır. Afgan rebabının uzun, derin gövdesi sarodda yarım küre biçimini almış, sap uzamış, saptaki perdeler kalkmış, ancak sapla gövdenin birleştiği yerde kemankinini andıran iki girinti muhafaza edilmiştir. Sap bir metal plakayla kaplanmış, burguluğun arkasına basık küre biçiminde ikinci bir ses kutusu takılmıştır. Dört çift çelik melodi teline ek olarak çok sayıda metal âhenk teli vardır. Bunların akordu çalınacak eserin makamına göre değiştirilir. Benzer bir çalgı yine sarod adıyla Hindistan'da da yaygın olarak kullanılır.

BİBLİYOGRAFYA :

H. G. Farmer, "The Origin of the Arabian Lute and Rebec", *Studies in Oriental Musical Instruments*, London 1931, I, 99-107; a.mlf., "A Maghribi Work on Musical Instruments", a.e., Glasgow 1939, II, 32; a.mlf., "The Instruments of Music on Tağ-ı Bustân Bas-Reliefs", a.e., II, 80-81; a.mlf., *Turkish Instruments of Music in the Seventeenth Century*, Glasgow 1937, s. 43-45; a.mlf., "Turkish Musical Instruments in the Fifteenth Century", *Oriental Studies: Mainly Musical*, London 1953, s. 22; a.mlf., "Arabian Musical Instruments on a Thirteenth Century Bronze Bowl", a.e., s. 67-68; a.mlf., "Abdalqâdir İbn Gaîbî on Instruments of Music", *Oriens*, XV (1962), s. 244-245; a.mlf., "Rabâb", *Et²* (İng.), VIII, 346-348; Mahmut Rağıp Gazimihal, *Asya ve Anadolu Kaynaklarında İktîğ*, Ankara 1958, tür.yer.; Mahmoud Guettat, *La musique classique du Maghreb*, Paris 1980, s. 42; a.mlf., "Rebab", *The New Grove Dictionary of Musical Instruments* (ed. Stanley Sadie), London 1995, III, 177-183; Habîb Hassan Touma, *La musique arabe*, Paris 1996, s. 98-99; N. Caron - D. Safvate, *Musique d'Iran*, Paris 1997, s. 173-174; D. Franke, *Museum des Institutes für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften I: Musikinstrumente*, Frankfurt 2000, s. 122-153; *Instruments des musiques populaires et de confréries au Maroc*, Paris, ts., s. 14-17; Rauf Yektâ, "Osmanlı Müsikisinde Kemânın Âhengi", *İkdâm*, İstanbul 4 Receb 1316 (7 Teşrînisâni 1314, 19 Teşrînisâni 1898); a.mlf., "Müsikî-i Osmânî Tarihine Bir Nazar", a.e., 17 Şevval 1317 (5 Şubat 1315, 17 Şubat 1900); a.mlf., "Eski Türk Müsikisine Dâir Târihî Tettebbular -2- Türk Sazları", *MTM*, sy. 4 (1331), s. 140-141; H. Usbeck, "Türklerde Musiki Aletleri -Rebab-", *MM*, sy. 256 (1970), s. 25-26.

FIKRET KARAKAYA

REBÂ' b. HABİB

(الربيع بن حبيب)

Ebû Amr er-Rebî' b. Habîb
b. Amr el-Ezdî el-Ferâhîdî el-Basrî
(ö. 180/796 [?])

el-Câmi' u's-şâhih
adlı müsnediyle tanınan
İbâziyye imamı.

Aslen Umanlı olup gençlik döneminde tahsil için Basra'ya gitti ve uzun yıllar orada kalarak Ebû Ubeyde Müslim b. Ebû Kerîme et-Temîmî, Dîmâm b. Sâib el-Basrî, Ebû Nûh Sâlih b. Nûh ed-Dehhân el-Basrî, Câbir b. Zeyd, Ca'fer b. Semmâk el-Abdî gibi hocalardan ders aldı ve hadis rivayet etti. Rebî' ile Câbir b. Zeyd'in (ö. 93/711-12) vefat tarihleri arasında seksen yıldan fazla bir zaman bulunmasına bakarak onların görüşmesine ihtimal vermeyen, dolayısıyla Câbir b. Zeyd'in Rebî'in babası Habîb b. Amr'in hocası olduğunu söyleyenler de vardır (Crone - Zimmerman, s. 306). Bir kısım Basralılar, âlî isnadları olan takvâ sa-

nın boyu 50-60 cm. kadardır. Üzerinde ud kafeslerini andıran oymaların bulunduğu tuşun altı da büyük ölçüde boştur. Göğsü deriden, telleri bağırıktandır. İki teli genellikle beşli aralıkla akortlanır. Yay Mısır rebabının gibi çok kavisli ve kısadır. Eşiği çoğunlukla ortadan yarılmış bir kamış parçasıdır. Kırılmaması için yarım silindirik biçimindeki bu kamış eşik küçük bir çubukla desteklenir. İrice olan burgular geriye yatık olan burguluğa yandan girer. Düşey olarak ve dize dayanarak çalınan Mağrib rebabı günümüzde Fas ve Ceza-yir'de kullanılmaktadır. Tunus'ta ise yerini büyük ölçüde Batı kemanaına bırakmıştır. Endülüs yoluyla Avrupa'ya geçen bu çalgı kısa zamanda Batı Avrupa ülkelerinde "rebec, rubeb" gibi adlarla yaygınlaşmıştır. Güney Avrupa'da daha çok diz üzerinde düşey konumda ve tırnaklarla çalınan rebecler Kuzey Avrupa'da göğse dayanarak ve parmak uçlarıyla tellere basılarak çalınıyordu. Kemana ve viol ailesinden yaylı çalgılar bu rebeclerden türemiştir. Armudî Türk kemencesinin atasının da Mağrib rebabı olması muhtemeldir.

4. Irak rebabı. Türk ve Mısır rebabından pek farklı değildir. Daha çok "covz, coze, joze" adıyla anıldığı Irak'ta bu çalgı "çalğı-yı Bağdâdî" denilen saz heyetinin en önemli unsurlarındandır. Irak cozesinin en